

KİTAP İNCELEMESİ

İSLAM HUKUKUNDA İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK

Doç. Dr. Mustafa YAYLA, Çizgi Kitabevi, 2011, ISBN: 978-605-4451-74-6 351 sayfa

Dr. Enver KAŞLI*

Yazar Mustafa YAYLA, 1960 yılında Sinop Boyabat'ta doğmuştur. 1982 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden mezun olmuş; mezuniyet sonrasında bir süre öğretmenlik yapmıştır. Doktora çalışması için İslam Araştırmaları Merkezi'ne geçmiştir. İngiltere'de hukuk eğitimi görmüştür. 2011 yılında Kırklareli Üniversitesine öğretim üyesi olarak atanmıştır. 2014 yılından günümüze Polis Akademisi Başkanlığı'nda görev yapmaktadır.

İnceleme yapılan eser, yazar tarafından Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Anabilim Dalında 1994 yılında hazırlanan doktora tezinin aynen kitaplaştırılmış halidir. Kitap; giriş, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Bilindiği üzere insan hakları, günümüzde birçok felsefi, siyasi ve hukuki tartışmanın odağında bulunmaktadır. İnsan hakları konusunda yaşanan tartışmalar, Müslüman düşünür ve yazarlar tarafından da yakından takip edilmekle birlikte “insan haklarının” siyasi elitlerin de dillerinden düşmediği görülmektedir.

Yazar tarafından yapılan değerlendirmelerde, insan haklarının gelişiminde önemli bir yeri bulunan Birleşmiş Milletler (BM) tarafından ilan edilen ve sonrasındaki insan haklarıyla ilgili tüm belgelere temel teşkil eden İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) esas alındığı görülmektedir. 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamada beyannameye çekimser kalma nedenleri arasında beyannamedeki bazı maddelerin, İslam dininin temel kurallarına aykırı olduğu belirtilmesi üzerine devam eden süreçte İslam hukuku ve insan hakları konusunda çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda İslam hukukunun temel kaynaklarına ve güncel araştırmalara yer verilen kitapta birey, toplum ve devlet açısından bu alandaki birçok tartışmalı konuya farklı bakış açıları sunulmaktadır.

* Dr., Ankara Emniyet Müdürlüğü, ORCID: 0000-0001-87936327, kaslienver@gmail.com.

“Genel Olarak İnsan Hakları” başlıklı giriş kısmında hak ve insan hakları kavramı, insan hakları tartışmaları ve insan haklarının tarihçesinden oldukça detaylı olarak bahsedilmektedir. Günümüzde insan hakları, karmaşık ve çok yönlü bir konu olarak kabul edilmektedir. İnsan hakları; insanın sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar olup belirli otoriteyi temsil eden kral veya papa tarafından bağışlanmış değildir (s. 29-30). İnsan hakları kavramının Batı kültüründe ortaya çıkmış olması, diğer kültürlerde insanla ilgilenilmediği anlamına gelmediğini belirten yazar, insan haklarını insana mahsus olan hakların en temel olanları olarak nitelermektedir (s. 32). Günümüzde insan hakları ihlalleri, sadece ülkelerin iç hukuk sorunu olarak görülmemektedir. İnsan hakları alanında yürütülen faaliyetlerin uluslararası düzeyde gerçekleşmesinde BM’nin önemli bir yer tuttuğu belirtilmekle birlikte bu teşkilatın bağlayıcı yönünün zayıflığı eleştirilmektedir (s. 36-37).

Yazar, insan haklarının uluslararası toplum tarafından koruma altına alınmasını devrimci bir fikir olarak nitelerken uluslararası insan hakları belgelerinin Batı kültürü kökenli olduğunu, belirli bir toplumsal yapının değerlerini esas aldığını, bu belgelerin eleştirilmesini ve yeniden yorumlanmasını öne sürenlerin de olduğunu belirterek insan haklarıyla ilgili eleştirel görüşlere de yer vermektedir (s. 68-70). Giriş bölümünde insan haklarının tarihçesi incelenirken Antik Yunan felsefesi, Roma İmparatorluğu, İngiltere, Fransa, Amerika gibi Batı dünyasındaki önemli gelişmeler ana hatlarıyla ele alınmaktadır. İslam hukukunda insan haklarının kökenleri ise birinci bölümde incelenmektedir.

“İslam Hukukunda İnsan ve Hak” başlıklı birinci bölümde; İslam hukuku açısından eşitlik, insan, hak anlayışı, insan hakları gibi temel kavramlara ilişkin değerlendirmelere yer verilmektedir. Yazara göre İslam hukuku, insanlığa bir hukuk yapılanmasının ana projeleriyle beraber eşitlik, hak ve adalet bilincini vermektedir (s. 72). Günümüzde benimsenen hukuk ve ahlak arasındaki keskin sınırlar yerine İslam hukuku kavramının, hukuk kurallarıyla birlikte ahlak kurallarını da kapsayacak şekilde kullanıldığı görülmektedir. Gerçekten de İslam dininde haklar, yükümlülükler ve ahlak iç içe geçmiş durumdadır.

Din kelimesinin İslam hukukunda, Batı kültüründe anlaşıldığı şekilde dinin şahsi bir mesele veya Allah ile birey arasındaki ilişkiyle sınırlı olmadığını belirten yazar, oryantalistlerin İslam hukuku hakkındaki değerlendirmelerinde kendi kavramlarına göre değerlendirme yaparak hataya düştüklerini söylemektedir (s. 76). İslam hukukunda zamana göre değiştirilmesi mümkün olmayan dokunulmaz kurallar olduğunu belirten yazar, bu kuralların pozitif hukuktaki sınırsız yasama yetkisi tarafından değiştirilebilme ihtimaline karşı bir güvence oluşturduğunu söyleyerek İslam hukukunda hükümlerin değişmesiyle ilgili eleştirilere de farklı bir bakış getirmektedir (s. 120, 147).

Medine Vesikası olarak bilinen belgeyle çoğulcu bir toplum kurulduğunu ifade eden yazar, günümüzde birçok toplumun halen çözemediği ırk, cinsiyet, sınıf gibi sosyal ayrımların Kur'an tarafından yasaklanarak 622 yılında temel haklar bakımından insanlar arası eşitliğin sağlandığını vurgulamaktadır. Günümüzde ise Müslüman hukukçular arasında İslam dininin insan haklarına bakışında görüş ayrılıkları mevcuttur. Gelenekçi değerlendirmelere göre İslam hukuku, insan hakları bildirgeleri ve kurumlarıyla uyumludur. Sekülerist değerlendirmelere göre ise İslam hukuku, insan hakları kapsamındaki temel hakları ihlal etmektedir. Bu değerlendirmelere alkollü madde tüketimi, zina gibi fiillerin cezalandırılması ile bedensel cezalar dayanak olarak gösterilmektedir (s. 124-128).

İslam'a göre insan fiillerinin yapılması emredilenler, yapılması tavsiye edilenler, yapılmasında herhangi bir sınırlama yapılmamış olanlar, yapılması uygun olmayanlar ve yapılması yasak olanlar şeklinde beş kategori oluşturduğunu belirten yazara göre, yasaklandığı belirtilmeyen insan fiillerinde hürriyet esastır (s. 138). Bu hürriyetçi yaklaşımın yanı sıra insan haklarının sadece insan davranışlarıyla sınırlı olmadığını belirten yazar; insan hakları bitkileri, ağaçları, hayvanları, doğal kaynakları ve çevreyi de içine aldığı söyleyerek İslam ve insan hakları ilişkisine yeni bir ufuk kazandırmaktadır (s. 145). Küresel ısınma gibi çevresel sorunlara yönelik duyarlılığın son dönemlerde arttığı dikkate alındığında bu değerlendirmenin ne derece önemli olduğu açıktır.

İslam tarihinde insan haklarına ilişkin modern uygulamaların düşünce, uygulama ve kurumsallaşma açısından benzerlerine rastlamak mümkünse de Batı dünyasındaki kavram çeşitliliği ve devletler üstü bir teşkilatlanma modeli olmamıştır. İnsan haklarının gözetildiği hükümlere örnek olarak İslam ceza hukuku ve insan haklarının incelendiği kısımda sanık hakları, etkin soruşturma yapılması, ispat hükümleri, hapis hane koşulları, cezalarda şahsilik ilkesi ve af konusunda İslam tarafından benimsenen güçlü ilkelere yer verilmektedir (s. 151-166).

"İslam Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler" başlıklı ikinci bölümde; kişi hak ve hürriyetleri, iktisadi ve içtimai, manevi, siyasi hak ve hürriyetler incelenmektedir. İslam hukukuna göre insan hür olarak doğduğundan, hürriyet tabi bir haktır. İslam'ın bu yaklaşımından dolayı hürriyet düşüncesi, Batı dünyasında yaşanan felsefi, toplumsal, siyasi mücadele evrelerini geçirmemiştir. İnsan hayatı, Kur'an'a göre kutsal olup; dokunulmazdır, başkasını haksız yere öldürmek ve intihar etmek yasaktır. Yazar, hayat hakkını incelerken hayatın asgari geçim şartlarını taşıması gerekliliğini tamamlayıcı bir unsur olarak değerlendirmektedir (s. 176). Bu yönüyle bakıldığında sosyal haklar ve hayat hakkı arasında önemli bir ilişki kurulmaktadır.

Yine İslam hukukunda Roma hukukundan farklı olarak borçtan dolayı hapis olmaması günümüzdeki yaklaşıma benzemektedir. Mülkiyet hakkının sınırlandırılmasıyla ilgili

değerlendirmelerinde yazar, İslam hukukunda yeri olmayan vergilerin mülkiyet hakkını ihlal ettiğini söyleyerek İmam Serahsi isimli meşhur alimin tavrını örnek vermekte (s. 185) ve kamulaştırmanın ancak bedel karşılığında yapılabileceğini belirtmektedir (s. 187). Din, düşünce ve ifade hürriyeti ile dernek kurma, toplantı ve gösteri hürriyeti incelenirken oldukça farklı görüşlere ve insan hakları uygulaması yönünden önem taşıyan tarihi olaylara da yer verilmektedir. Siyasi hak ve hürriyetlerden bahsedilirken hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin hak ve yükümlülüklerine yer verilmektedir. Özellikle yönetilenlerin seçme hakkı, zulme karşı protesto hakkı tarihi örneklerle anlatılmaktadır.

“Hak ve Eşitlik Bakımından İslam İç ve Dış Hukuk Yapısı” başlıklı üçüncü bölümde; İslam siyasal nizamı, uluslararası hukuk ve evrensel moral değerler incelenmektedir. İslam siyasal nizamıyla ilgili olarak hâkimiyet problemi, toplumsal sözleşme, İslam devlet yapısının genel özellikleri, Medine örneği, hukuk düzeni, yargı, mezalim uygulaması ve adaletten bahsedilmektedir (s. 215-245). İslam ülkesinde yaşayan toplumun, Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak ikiye ayrıldığı belirtilmektedir. Cinsiyet eşitliği konusuna değinen yazar, uluslararası hukukun henüz hiç kadın haklarıyla ilgilenmediği dönemlerde İslam tarafından kadınlar erkeklerle eşit kabul edilerek kadınlara sosyal ve medeni haklar verildiğini, yine İslamiyet’le birlikte dinin cahiliye toplum yapısını kadın lehine değiştirdiğini vurgulamaktadır (s. 258-259). Kadın haklarıyla ilgili tartışılan devlet başkanlığı, şahitlik, poligami ve boşanma, eğitim konularında yazar, hürriyeti esas kabul eden bir yaklaşım göstermektedir. İslam hukukunda insan haklarıyla ilgili belgeler arasında Veda Hutbesi’nin, Müslümanlar tarafından ilk bildirme olarak kabul edildiği belirtilmektedir (s. 296).

İslam hukukunun uygulanması için devletin varlığının gerekli olmadığını belirten yazar, her insan tek başına bile olsa gücü dâhilinde İslam’ın emir ve yasaklarına uymak zorunda olduğunu ifade etmektedir. Devlet ve polis gücünün tamamlayıcı olup İslam’da emir ve yasakların Müslümanlar için ferdi olarak bağlayıcı olduğu söylenmektedir (s. 310). İslam hukukunun insan fiillerine bu bakış açısı, günümüzdeki hukuk anlayışından farkını da ortaya koymaktadır. Günümüzde hukuk normunun ayırt ediciliği için devletin zorlayıcı gücü zorunluluk kabul edilirken, İslam hukukunda ferdin inancına bağlılığı daha öne çıkmaktadır.

Sonuç kısmında modern insan haklarıyla İslam hukuku arasındaki ilişkiye yönelik tartışmaların devam ettiğinden bahsedilmektedir. İslam hukukunun temel kaynakları arasında yer alan Kur’an ve sünnet ilahi kökenli olduğu için, İslam’a göre insan hakları değiştirilemez ve dokunulmazdır. İnsan haklarının birçok devlet tarafından anayasalarda düzenlendiğini belirten yazar, bu hakların olağanüstü hallerde bile askıya alınmasının ve kaldırılmasının İslam hukukuna aykırı olduğunu vurgulamaktadır. İHEB’de yer verilen hürriyetlerin İslam’daki eşitlik, adalet,

hürriyet konularıyla bir çelişki halinde olmadığını düşünen yazar, bu görüşün birçok Müslüman düşünür tarafından benimsendiğini belirtmektedir. Bununla birlikte alternatif İslam insan hakları beyannamesi hazırlamak için adımlar atıldığını da söyleyen yazar, İslam'da insan hakları olduğu ve İHEB'le ilan edilen haklarla ilgili İslam'ın kendi bağlamında uzlaşabileceği sonucuna varmaktadır.

Son olarak; eser, yeni bir yöntemle kaleme alınmış olduğundan, incelenen çalışmanın İslam insan hakları konusunda çalışma yapanlara önemli katkılar sağlayabileceği değerlendirilmektedir. Bununla birlikte eserde farklılaşan yönler değinmek de mümkündür. Yazar; din, düşünce ve fikir açıklama/ ifade hürriyeti, dernek kurma, toplantı ve gösteri hürriyetini “manevi hak ve hürriyetler” başlığı altında inceleyerek günümüz insan haklarının sınıflandırılmasından ayrılmaktadır. Buna ilave olarak, günümüz insan hakları hukuku incelenirken sadece BM tarafından hazırlanan belgelere yer verilmesinin yanı sıra insan haklarını bölgesel düzeyde koruyan ve bağlayıcı olan insan hakları faaliyetlerine yer verilerek çalışmanın daha da zenginleştirilebileceği düşünülmektedir. Çalışmanın 1994 yılında bitirilen doktora tezinin aynı şekilde 17 yıl sonra 2011 yılında basılan bir kitap olduğu dikkate alındığında, bu alanda yapılan birçok akademik çalışmaya ilham kaynağı olduğu; sonrasında yapılan çalışmalara öncülük ettiği aşikârdır.